



IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILAR UCHUN DIFFERENSIAL O'QITISH METODLARI

Fozilova Ruxshnabonu Tursinali qizi

Qo'qon DU Texnologik ta'lim yo'nalishi II-bosqich talabasi

E-mail: ruxshonazokirova0105@gmail.com.

Annotatsiya. Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan o'quvchilarni o'qitishda differensial yondashuvning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Differensial o'qitish metodlari ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual imkoniyatlari, ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishini ta'minlaydi. Tadqiqotda inkluziv ta'lim tizimi sharoitida differensial yondashuvning o'rni, o'qituvchi kompetensiyalari, ta'lim metodikasi va psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash usullari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, imkoniyati cheklangan bolalar uchun samarali differensial o'qitish strategiyalari, moslashtirilgan didaktik vositalar va individual ta'lim yo'nalishlari ishlab chiqishning amaliy mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: differensial o'qitish, inkluziv ta'lim, imkoniyati cheklangan o'quvchilar, individuallashtirish, pedagogik yondashuv, psixologik qo'llab-quvvatlash, ta'lim strategiyasi.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida inkluzivlik tamoyillarini joriy etish global darajada dolzarb masalaga aylangan. Inson huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyalar, jumladan, BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi (2006) har bir bolaga, jumladan, imkoniyati cheklangan o'quvchilarga sifatli ta'lim olish imkonini yaratishni taqozo etadi. O'zbekiston Respublikasi ham bu yo'nalishda faol islohotlarni amalga oshirib, ta'lim tizimini barcha qatlamlar uchun ochiq va adolatli qilishni maqsad qilgan.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar — bu jismoniy, aqliy, sezgi yoki nutq rivojlanishida muayyan cheklovlarga ega, ammo ta'lim olish salohiyatiga ega bolalardir. Ularning o'quv jarayoniga to'liq integratsiyasini ta'minlash uchun ta'lim tizimida differensial yondashuv muhim rol o'ynaydi. Differensial o'qitish — bu har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'limni moslashtirish, o'quv yuklamasini, metodik yondashuvni va baholash mezonlarini farqlash jarayonidir.

Mazkur maqolada imkoniyati cheklangan o'quvchilarni o'qitishda differensial metodlarning nazariy asoslari, o'qitish usullari, amaliy mexanizmlari hamda ularni qo'llashda o'qituvchining roli atroflicha tahlil qilinadi.

Muhokama. Differensial ta'lim konsepsiyasi psixologiya va pedagogika fanlarining o'zaro uyg'unligiga asoslanadi. Unga ko'ra, har bir o'quvchi o'zining individual qobiliyati, bilish sur'ati, motivatsiya darajasi va o'quv uslubi bilan

boshqalardan farq qiladi. Shu sababli ta'lim jarayonida yagona, standart yondashuv emas, balki individuallashtirilgan va moslashtirilgan yondashuv zarur bo'ladi.

Lev Vygotskiy, J. Piaget, A. Leontyev, S. Rubinshteyn kabi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan shaxsga yo'naltirilgan yondashuv differensial o'qitishning metodologik poydevorini tashkil etadi. Ularning fikricha, ta'lim o'quvchining yaqin rivojlanish zonasi doirasida tashkil etilganda, eng samarali natijalar kuzatiladi.

Differensial o'qitish o'quvchilarning imkoniyatlarini uchta yo'nalishda hisobga oladi: bilish imkoniyatlari (intellektual rivojlanish darajasi, tafakkur sur'ati, e'tibor, xotira); jismoniy imkoniyatlar (ko'rish, eshitish, harakat cheklovlari); ijtimoiy-emotsional holat (motivatsiya, o'ziga ishonch, ijtimoiy faollik). Bu omillar o'qituvchi tomonidan ta'lim mazmuni, metodlari va baholash shaklini moslashtirishda asosiy mezon sifatida qaraladi.

Inkluziv ta'limning maqsadi — barcha o'quvchilar uchun bir xil ta'lim muhitini yaratish, ammo bu muhit har birining imkoniyatlariga moslashtirilgan bo'lishi kerak. Bu jarayonda differensial o'qitish o'quvchi ehtiyojiga qarab individual ta'lim yo'lini belgilash imkonini beradi.

Masalan, eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun vizual materiallar, imoishora tarjimasini, subtitrlar; ko'rishda muammosi bo'lgan o'quvchilar uchun audio yozuvlar, Brayl yozuvi; aqliy rivojlanishda cheklov bo'lgan bolalar uchun esa qisqartirilgan va soddalashtirilgan o'quv materiali qo'llaniladi. Bu yondashuv ta'limning adolat tamoyilini amalda ro'yobga chiqaradi, ya'ni har kim teng imkoniyatda bilim olish huquqiga ega bo'ladi.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun differensial o'qitishning asosiy metodlari quyidagilar hisoblanadi:

1. Individual o'qitish metodi.

Har bir o'quvchining bilim olish sur'ati va qobiliyatiga mos ravishda topshiriqlarni individuallashtirishni nazarda tutadi. O'qituvchi o'quvchi bilan yakka tartibda ishlaydi, uning o'zlashtirish darajasini muntazam tahlil qiladi.

2. Moslashtirilgan guruhli o'qitish.

O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linadi. Har bir guruhning vazifalari va o'quv materiali ularning imkoniyatiga qarab farqlanadi. Bu usul hamkorlikda o'rganish va o'zaro qo'llab-quvvatlashni rag'batlantiradi.

3. Modulli ta'lim.

O'quv jarayoni kichik modullarga bo'linadi. Har bir modul o'quvchining qobiliyatiga mos ravishda murakkablik darajasiga ega. Bu yondashuv o'quvchini mustaqil o'rganishga undaydi.

4. Ko'rgazmali va amaliy metodlar.

Ko'rish va eshitish nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ko'rgazmali, sensor va motorik faoliyatga asoslangan metodlar muhim ahamiyatga ega. Amaliy mashg'ulotlar orqali ularning nutq, harakat va idrok faoliyati rivojlantiriladi.

5. Axborot texnologiyalaridan foydalanish.

Interaktiv dasturlar, audiovizual vositalar, maxsus o'quv platformalari differensial yondashuvning samaradorligini oshiradi. Masalan, "text-to-speech" yoki "speech-to-text" texnologiyalari ko'plab imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun katta yordam beradi.

Differensial o'qitish samarasi ko'p jihatdan o'qituvchining kasbiy tayyorgarligiga bog'liq. O'qituvchi quyidagi kompetensiyalarga ega bo'lishi zarur: inkluziv ta'lim psixologiyasi va defektologiya asoslarini bilish; individual ta'lim rejasini tuza olish; o'quvchilarning bilish jarayonlarini kuzatish va tahlil qilish; kommunikativ va empatik ko'nikmalarga ega bo'lish; ota-onalar bilan hamkorlikda ishlash.

O'qituvchining moslashuvchanligi, sabr-toqati va ijodkorligi differensial o'qitishning muvaffaqiyatli amalga oshishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan ishlashda ta'lim jarayonining psixologik jihatlari ham muhim o'rin tutadi. Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash quyidagilarni o'z ichiga oladi: o'quvchining emotsional holatini muntazam kuzatish; motivatsiyani oshirishga qaratilgan rag'batlantiruvchi usullarni qo'llash; ijobiy o'quv muhiti yaratish; jamoaviy faoliyatga jalb etish; ota-onalar bilan maslahatlashuv tizimini yo'lga qo'yish. Bu chora-tadbirlar o'quvchining o'ziga ishonchini oshirib, ta'lim jarayonida faol ishtirok etishiga yordam beradi.

Ta'lim jarayonini baholashda an'anaviy yondashuvlardan tashqari formatif (jarayonli) baholash tizimi qo'llaniladi. O'quvchi faqat yakuniy natijaga ko'ra emas, balki rivojlanish dinamikasiga qarab baholanadi. Baholash mezonlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: individual rivojlanish dinamikasi; mustaqil ishlash darajasi; ijtimoiy faoliyatdagi ishtirok; motivatsiya va ijobiy munosabat o'sishi. Natijalar asosida ta'lim strategiyasi qayta ko'rib chiqiladi, individual reja yangilanadi.

Xulosa. Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun differensial o'qitish — zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismidir. U o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini, rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olib, ta'limning insonparvarlik tamoyillarini hayotga tatbiq etadi. Bu yondashuv orqali har bir bola o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish, jamiyatda o'z o'rnini topish imkoniga ega bo'ladi.

Differensial o'qitish metodlarini to'g'ri tashkil etish, o'qituvchilarning malakasini oshirish, maxsus o'quv vositalarini keng joriy etish, ota-onalar va mutaxassislar hamkorligini kuchaytirish orqali inkluziv ta'lim tizimining sifatini yangi bosqichga ko'tarish mumkin. Shunday qilib, differensial yondashuv — bu nafaqat ta'lim texnologiyasi, balki insonparvarlik, adolat va tenglik tamoyillariga asoslangan pedagogik falsafadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sobirovna, U. M., & Sharifjon, P. O. (2023). Choosing Organizational Forms of Education in the Effective Organization of Technology Courses. *Journal of Innovation, Creativity and Art*, 2(2), 77-81.
2. Sobirovna, U. M. (2023). O'QUVCHILARNI TEXNOLOGIYA FANINI O'ZLASHTIRISHGA PSIXOLOGIK TAYYORLASH. *Ustozlar uchun*, 16(1), 392-399.
3. Sobirovna, U. M. (2023). MAXSUS TA'LIMGA EHTIYOJI BO'LGAN BOLALAR UCHUN TA'LIMNING INTEGRATSIYALASHUVI. In *Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences* (Vol. 2, No. 4, pp. 14-19).

4. Sobirovna, U. M. (2022). INTERACTIVE LEARNING METHODS USED IN THE EFFECTIVE ORGANIZATION OF TECHNOLOGY COURSES. *Open Access Repository*, 9(11), 106-113.
5. SOBIROVNA, U. (2021). Modernization of the content, methods and tools of technologies in the organization of modern education.
6. Sobirovna, U. M. (2023). Technology As a Factor of Educational Education In Special Schools. *Journal of Creativity in Art and Design*, 1(1), 4-7.
7. Sobirovna, U. M. (2023). PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS OF SPECIAL BOARDING SCHOOLS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 8.036*, 12(10), 62-67.
8. Усмонова, М. (2022). Imkoniyati cheklangan bolalarni o 'qitishda texnologiya fanining dolzarbligi. *Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире*, 1(4).
9. Sobirovna, U. M. (2022). USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN INCREASING THE EFFICIENCY OF TECHNOLOGY LESSONS. *Open Access Repository*, 9(11), 114-119.
10. Sobirovna, U. M. (2023). TEACHING OF TECHNOLOGY IN SPECIAL BOARDING SCHOOLS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 8.036*, 12(10), 48-54.
11. Sobirovna, U. M. (2022). Improving the educational system for children with disabilities. *The Peerian Journal*, 4, 20-22.
12. Sobirovna, U. M. (2022). TEXNOLOGIYA FANI MASHG'ULOTLARINI SAMARALI TASHKIL ETISHDA SHARQ MUTAFAKKIRLARI ASARLARIDAN FOYDALANISH. *World scientific research journal*, 9(1), 220-224.
13. Sobirovna, U. M. (2024). PROVIDING INFORMATION ABOUT TEXTILES AND ITS HISTORY IN TECHNOLOGY CLASSES. *World of Medicine: Journal of Biomedical Sciences*, 1, 28-32.
14. Sobirovna, U. M. (2022). DIDACTIC PRINCIPLES OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF TECHNOLOGY LESSONS.
15. Sobirovna, U. M. (2022). MODERN APPROACHES TO EFFECTIVE ORGANIZATION OF TECHNOLOGY LESSONS.
16. Sobirovna, U. M. (2024). USE OF SMART TECHNOLOGY IN EFFECTIVE ORGANIZATION OF TECHNOLOGY COURSES. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 12(3), 618-622.